

LEONARD GÓRKA SVD

VELEHRAD – SYMBOL POJEDNANIA

W SETNĄ ROCZNICĘ INICJACJI
KONGRESÓW WELEHRADZKICH (1907-2007)

W dziejach kultury europejskiej tradycja welehradzka i cyrylo-metodiańska niejednokrotnie dostarczały chrześcijaństwu zachodniemu sprawdzonych motywacji do poszukiwania i uznania swych korzeni we wspólnym dziedzictwie duchowym i kulturowym.

Do znaczącego w tym względzie antecedensu zaliczyć należy zainicjowane w początkach ubiegłego stulecia teologicznych kongresów w Velehradzie na Morawach. Podczas ich trwania pracowano nad przygotowaniem dróg porozumienia między słowiańskim Wschodem prawosławnym i łacińskim Zachodem. Ich poziom, oryginalność w podejściu do problemu zjednoczenia oraz dojrzałość wielu proponowanych rozwiązań pozwalają widzieć w nich pierwszą tego rodzaju i jedyną prekursorską formę ekumeniczną w dziejach ruchu ekumenicznego na terenach słowiańskich.

Sama miejscowość Velehrad¹ (koło Uherské Hradiště na Morawach) jest ściśle powiązana z kultem słowiańskich Nauczycieli i Apostołów – świętych Cyryla i Metodego. Ten właśnie motyw zadecydował o wyborze Velehradu na miejsce kongresów. Celowość takiego wyboru uzasadniała nie tylko sama

Dr hab. LEONARD GÓRKA SVD, prof. KUL – dyrektor Instytutu Ekumenicznego KUL, kierownik Katedry Teologii Ekumenicznej; adres do korespondencji: ul. Jagiellońska 45, 20-950 Lublin 11; e-mail: lgorka@kul.lublin.pl

Przypisy i bibliografię do zasad bibliograficznych „Roczników Teologicznych” dostosował ks. Stanisław Józef Koza.

¹ Ogólne dane dotyczące historii, geografii i archeologii Velehradu zob. m.in.: J. V y c h o - d i l. *Popis Velehradských Památností*. Velehrad 1913; F. C i n e k. *Velehrad viry. Duchovní dějiny Velehradu*. Olomouc 1936; V. H r u b ý. *Staré Město Velkomoravský Velehrad*. Praha 1965; M. P o j s l. *Stavební památky bývalého kláštera*. Brno 1990.

tradycja historyczna, lecz przede wszystkim przeświadczenie o jednoczącym walorze ich pracy ewangelizacyjnej i kulturotwórczej wśród Słowian².

I. KONTEKST HISTORYCZNY

Kongresy teologiczne w Velehradzie nie stanowią wyizolowanego zjawiska w życiu duchowym Słowiańszczyzny. Do ich zaistnienia przyczyniły się pośrednio pewne wartości ideowe, jakie pojawiły się pod wpływem przemian kulturowych i religijnych XIX wieku. Chodzi tu wprawdzie o koncepcje lansowane przez czeskich i słowackich „budzicieli” narodowych, nawołujących do „współpracy słowiańskiej” na bazie wspólnego dziedzictwa plemiennie-kulturowego (np. F. Palacký, J. Šafárik, J. Kollár, V. Čelakovský i inni). Z drugiej strony myśl religijnego zjednoczenia Słowian, motywowana pojednawczą treścią tradycji cyrylo-metodiańskiej, była intuicyjnie wyczuwana jako idea organizująca i ożywiająca życie kościelne (zob. np. F. Sušil, J. E. Hollý, J. Palarik, N. Štulc, A. C. Stojan i inni)³.

Odrębny nurt w rozwoju ruchu cyrylo-metodiańskiego stanowią lata milenijnych jubileuszy ku czci św. Cyryla i Metodego (1863, 1869, 1885)⁴, które przywracają znaczenie Velehradu jako centrum cyrylo-metodiańskiego kultu. Z tej okazji przypominano starą tradycję morawską, sięgającą początkami XIII wieku. Łączy ona ściśle Velehrad z siedzibą arcybiskupią św. Metodego i miejscem jego śmierci i spoczynienia⁵. Owocem tych uroczystości była bogata literatura, dotycząca życia i dzieła Apostołów Słowian, a również historycznych i archeologicznych badań nad Velehradem. Z tego okresu

² Na temat dziejów i znaczenia misji morawskiej św. Cyryla i Metodego zob. m.in.: J. Lešný. *Konstantyn i Metody Apostołowie Słowian. Dzieło i jego losy*. Poznań 1987; A. Naumow. *Pasterze wiernych Słowian. Teksty i opracowanie*. Kraków 1985; *Cyryl i Metody Apostołowie i Nauczyciele Słowian*. Red. J. S. Gajek, L. Górka. Cz. 1: *Studia*. Cz. 2: *Dokumenty*. Lublin 1991; *Środkowoeuropejskie dziedzictwo cyrylo-metodiańskie*. Red. A. Barciak. Katowice 1999; *Studia z historii literatury i kultury Słowian*. Red. B. Czapik-Lityńska, Z. Darasz. Katowice 2000; L. Górka. *Święci Cyryl i Metody a pojednanie. Słowiańskie dziedzictwo w służbie jedności Kościołów i narodów*. Warszawa–Lublin 2001.

³ Zob. B. Zlámal. *Entwicklung der kyrillo-methodianischen Tradition in der tschechoslowakischen Geschichte*. W: *Das östliche Christentum*. Hrsg. von H. Biedermann. H. 22: *Konstantin-Kyrill aus Thessalonike*. Hrsg. von A. Salajka. Würzburg 1969 s. 77-157; tenże. *Přiručka českých církevních dějin*. T. 1. Olomouc 1970.

⁴ Obszerne opisy tych uroczystości zob. Vychodil. *Popis Velehradských Památnosti* s. 9-148; Cinek. *Velehrad viry* s. 125-266, 336-408.

⁵ Zob. Zlámal. *Přiručka* s. 112, 184-187.

pochodzą też takie określenia Velehradu, jak: „Słowiańskie Betlejem”, „ko-lebka wiary”, „cyrylo-metodiański Syon” itp.⁶. Nie brakowało przy tym tendencji owianych nutą sentymentalnego romantyzmu bądź też posługujących się ideą cyrylo-metodiańską jako parawanem dla realizacji panslawistycznego czy imperialistycznego programu⁷.

Dla całości obrazu na uwagę zasługują opinie reprezentatywnych naukowców i teologów, którzy opierając się na dokumentach źródłowych usiłowali bliżej określić istotną treść i znaczenie idei cyrylo-metodiańskiej. Nieoceniony w tym zakresie wkład wniósł prawosławny rosyjski duchowny i myśliciel religijny Aleksander W. Gorski (1812-1875)⁸. Jako jeden z pierwszych na obszarze Słowiańszczyzny opublikował w 1843 r. dwa staro-cerkiewno-słowiańskie teksty przedstawiające żywoty świętych Cyryla i Metodego. W dołączonym do źródeł komentarzu Gorski rozgranicza rzetelne badania naukowe od sentymentów patriotycznych i wyznaniowych. Na podstawie analizy źródeł określa on obu świętych jako „apostołów powszechnej kościelnej jedności i reprezentantów jednego i niepodzielnego jeszcze Kościoła”, a także jako „głosicieli równości praw człowieka na płaszczyźnie kulturowej i religijnej”⁹. Podobny kierunek ocen kontynuowali uczniowie Gorskiego: A. Woronow, G. Woskresieński, N. Tunicki, E. Gołubinski, W. Sołowjow i inni¹⁰. Sołowjow wskazywał, że bolesny podział Słowian uwarunkowany został nie tyle właściwościami etnicznymi, co raczej zaburzeniem wewnętrznej równowagi między pierwiastkami duchowymi Zachodu i Wschodu, które tylko w zespoleniu z sobą tworzą pełnię ducha chrześcijańskiego. Wschód chrześcijański, zdaniem Sołowjowa, zatrzymał zasadę tradycji liturgicznej i mistycznej, Zachód natomiast pielęgnował tradycję autorytetu i działania praktycznego. Jedność Słowian – sądził Sołowjow – może dokonać się tylko na drodze harmonijnego połączenia i dopełnienia się obu „zasad duchowych” wschodniego i zachodniego chrześcijaństwa¹¹.

⁶ Zob. C i n e k. *Velehrad viry* s. 5, 155.

⁷ Zob. Z l á m a l. *Die Entwicklung* s. 11.

⁸ Charakterystykę życia i pracy naukowej Gorskiego zob. F. G r i v e c. *Aleksander Vasiljevič Gorskij*. „Apoštolat sv. Cirila a Metodeje” 33:1946 s. 127-129, 174-176, 213-216; t e n ż e. *Santi Cirillo e Metodio. Apostoli degli slavi e copatroni d'Europa*. Roma 1984 s. 212-215.

⁹ Por. G r i v e c. *Aleksander Vasiljevič Gorskij* s. 127; zob. też: t e n ż e. *Myšlenka cyrilo-metodějska w naši době*. „Apoštolat sv. Cirila a Metodeje” 33:1946 s. 2.

¹⁰ T e n ż e. *Aleksander Vasiljevič Gorskij* s. 214.

¹¹ Por. W. S o ł o w j o w. *Kwestya słowiańska. Spór wielki*. „Przegląd Powszechny” 2:1885 s. 122-125; por. też: J. U r b a n. *Zadania katolicyzmu w Rosji*. W: t e n ż e. *Katolicyzm a prawosławie*. Kraków 1912 s. 44.

Po stronie katolickiej nowsze badania nad depozytem cyrylo-metodiańskim wszczął Słoweniec Fran Grivec (1878-1963)¹², sławista, teolog i twórca podstaw teoretycznych Kongresów w Velehradzie. Zdaniem Griveca ze źródeł cyrylo-metodiańskich wynika, że święci Cyryl i Metody, aczkolwiek Grecy, urodzeni i wychowani w kulturze bizantyjskiej, kierowali się jednak głębokim przekonaniem biblijnym i patrystycznym o jedności i równości wszystkich ludzi w ramach wielkiej rodziny narodów. Słusznie zauważa, iż historycznego dzieła Słowiańskich Apostołów nie można sprowadzać wyłącznie do utworzenia „jeszcze jednego języka więcej i włączenia go do liturgii”. Ich główna idea była w gruncie rzeczy o wiele szersza i głębsza. Wprowadzając liturgię słowiańską w życie Kościoła, dali jednocześnie odpowiedź na zasadnicze pytania, jak doprowadzić do pojednania między powszechnością Kościoła i odrębnymi cechami różnych kultur i tradycji religijnych oraz jak pogodzić jedność wiary z wielością form jej wyrazu i różnorodnością rytów. Odpowiedzieli też na pytanie, jak stać się chrześcijaninem, pozostając Słowianinem, ewentualnie – jak pozostać Słowianinem, stając się chrześcijaninem. Dla świętych Cyryla i Metodego powyższe zagadnienia nie stanowiły niepokonalnych trudności. Obrali po prostu drogę harmonii, realnej syntezy, inaczej mówiąc – drogę pojednanej różnorodności¹³.

Bardziej pastoralną interpretację idei cyrylo-metodiańskiej podał ks. Antonin Cyryl Stojan (1851-1923)¹⁴, współorganizator Kongresów i późniejszy arcybiskup Ołomuńca (1921-1923). Podjął on „budzicielską” ideę o „wza-

¹² Biografie zob. I. Chodil. *Prelat dr František Grivec sedemdesatnikem*. „Apoštolat sv. Cirila a Metoděje” 35:1948 s. 293-297; J. Vašica. *Grivcův příklad*. „Vyšehrad” 3:1948 s. 44; M. Pantelič. *Život posvěcen cirilometodskoj problematice. Povodom 85-godšnice života prof. Frana Griveca*. „Slovo” 13:1963 s. 177-193.

Zbiór najważniejszego dorobku naukowego umieścił F. Grivec w artykule *Erlebnisse und Forschungsergebnisse*. W: *Cyrillo-Methodiana*. Köln-Graz 1964 s. 148-160. Bibliografia publikacji Griveca do 1948 r. włącznie obejmuje 479 pozycji. Zob. *Opera Francisci X Griveca*. „Acta Academiae Velehradensis” 19:1948 s. 169-185. Do fundamentalnych dzieł Griveca zaliczyć należy: *Vitae Constantini et Methodii versio latina, notis dissertationibusque de fontibus ac de theologia ss. Cyrilli et Methodii illustrata*. „Acta Academiae Velehradensis” 17:1941 z. 1-2 s. 1-127, z. 3 s. 161-277 oraz dzieło napisane we współpracy z F. Tomšičem: *Constantinus et Methodius Thessalonicenses*. Fontes. Zagreb 1960.

¹³ F. Grivec. *Idea cyrylo-metodějska*. Na Velehradě 1905 s. 5-14; zob. także: t e n ž e. *Santi Cirillo e Methodio apostolli degli Slavi e compatroni d'Europa*. Roma 1984 s. 24-30, 251-259.

¹⁴ Biografie Stojana zob.: F. Cinek. *Arcibiskup Dr Antonin Cyril Stojan. Život a dílo*. Olomouc 1933; J. Olšr. *Služebník Boží Antonin Cyril Stojan*. Rim 1966; B. Zlámal. *Antonin Cyril Stojan. Apoštol křestanské jednoty*. Řim 1973; L. Nemeček. *Antonin Cyril Stojan. Apostle of Church Unity*. New Rochelle, N.Y 1983; *Život a dílo dr Antonina Cyrila Stojana. Apoštol křestanské lásky a jednoty Cirkve*. Red. F. Vymětal [i inni]. Praha 1988.

jemności słowiańskiej”, ale rozumiał ją nie utopijnie, jak J. Kollár, czy romantycznie, jak F. Sušil¹⁵. Wzajemność słowiańska w rozumieniu Stojana zasadza się na wzajemności zasad wiary, modlitwy i miłości. W realizacji swych zamierzeń posłużył się założonym przez siebie w 1891 r. Apostolatem świętych Cyryla i Metodego pod opieką Najświętszej Maryi Panny, z centrum w Velehradzie. Stojan wielokrotnie podkreślał, iż tak ważne posłannictwo, jakim jest godzenie skłóconej rodziny chrześcijańskiej, nie da się przeprowadzić bez głębokich duchowych podstaw i przemiany wewnętrznej człowieka. Dlatego organizował w Velehradzie coroczne serie rekolekcji dla kapłanów, kleryków i świeckich różnych stanów i zawodów. Wyraził również myśl, aby w Velehradzie stworzyć słowiańskie centrum naukowe, które miałyby przygotować doktrynalny pomost między słowiańskim Wschodem prawosławnym i łacińskim słowiańskim Zachodem¹⁶. Idea nabrała realnych kształtów w zorganizowanych u progu ubiegłego stulecia Kongresach w Velehradzie.

II. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA KONGRESÓW

Jak wspomniano wyżej, Kongresy w Velehradzie były w gruncie rzeczy owocem dziewiętnastowiecznego renesansu tradycji cyrylo-metodiańskiej. Powstały zaś z bezpośredniej inspiracji kapłanów z kręgu Apostolatu świętych Cyryla i Metodego oraz przy pomocy teologów związanych z czasopiśmie „*Slavorum Litterae Theologicae*” (1905) wydawanym w Ołomuńcu¹⁷. Na charakter ich pracy złożyły się: intuicja i genialny niemal talent organizacyjny A. C. Stojana, wiedza oraz intuicja teologiczna F. Griveca i A. Podlahy¹⁸ oraz zdecydowana wola i doświadczenie metropolity lwowskiego A. Szeptyckiego¹⁹. Zadanie, jakie nakreślili Kongresom ich organizatorzy, polegało przede wszystkim na tym, aby umożliwić teologom katolickim

¹⁵ Por. Zlámal. *Antonin Cyril Stojan* s. 56-57.

¹⁶ Por. Cínek. *Arcibiskup Dr Antonin Cyril Stojan* s. 274-289; Zlámal. *Antonin Cyril Stojan* s. 101-106.

¹⁷ Por. *Acta I Conventus Velehradensis. Pragae Bohemorum* 1908 s. 1; A. Salajka. *Studium křesťanského Východu*. Praha 1948 s. 12; Cínek. *Velehrad viry* s. 443; J. Olšzr. *Prace w Czechosłowacji dla unii*. „*Oriens*” 1:1933 s. 174.

¹⁸ Por. K. Chyli. *Antoni Podlahy*. V Praze 1933 s. 5-6; J. Lebeda. *Svateční člověk. Život biskupa Antonia Podlahy (1865-1932)*. Praha 1965 s. 76-79.

¹⁹ Por. J. Drozd. *Andreas Szeptycki, metropolita leopoliensis, praeses Academiae Velehradensis*. „*Acta Academiae Velehradensis*” 18:1947 s. 92-102. B. Dupuy zbyt jednostronnie przypisuje inspirację Kongresów Welehradzkich A. Szeptyckiemu. Zob. *L'œuvre de Mgr François Dvorník 1893-1975*. „*Istina*” 23:1976 nr 2 s. 154.

i prawosławnym wzajemne spotkanie, rzetelną informację, obiektywną wymianę poglądów oraz wspólną modlitwę. W czasie tych spotkań nie zamierzano formułować statycznej doktryny jedności, stanowiły one jedynie okazję mającą służyć wzrostowi znaków przyjaźni, wyrażającej się umiejętnością usuwania wzajemnych uprzedzeń w duchu miłości i pokoju. Godnym uwagi wydaje się fakt, że w okresie bez mała trzydziestu lat zwołano aż siedem Kongresów (1907, 1909, 1911, 1924, 1927, 1932, 1936). Świadczy to wymownie o autentycznej potrzebie jedności chrześcijańskiej na Słowiańszczyźnie. Pod tym względem ruch welehradzki przyrównać można do paralelnych inicjatyw ekumenicznych podejmowanych po stronie protestanckiej²⁰. Kongresy nie ograniczały się do spotkań specjalistów od problematyki Kościoła wschodniego, przeciwnie – były dostępne dla wszystkich zainteresowanych, duchownych i świeckich.

Zasadnicze tematy obrad dotyczyły takich zagadnień, jak: rozumienie natury Kościoła, znaczenie jednoczące sakramentów, rola soborów powszechnych, metoda rozwiązywania zagadnień kontrowersyjnych, zagadnienie ewolucji dogmatów, znaczenie dogmatyczne liturgii, doktryna i kult świętych Cyryla i Metodego.

Pracę Kongresów prowadzono podczas sesji plenarnych oraz w sekcjach teoretycznej i praktycznej (wschodniej i zachodniej). Od czwartego Kongresu wprowadzono tzw. *consultationes peritorum* (spotkania ekspertów), prowadzone wspólnie z prawosławnymi teologami. Przedstawiciele prawosławia, zapraszanych personalnie od pierwszego Kongresu, traktowano jako zrównanych w prawach braci, a nie tylko jako obserwatorów! Dowodzą tego zresztą wygłaszane przez nich referaty (A. Malcew, B. Goeken, V. Vilinski, A. Kartaszow, N. Klimenko, N. Kalikin, K. Wrangel), przewodniczenie w sekcjach, a także aprobaty ich wniosków. Nieproporcjonalna jednakże w stosunku do katolików ich obecność zmuszała stronę katolicką do podejmowania dodatkowych form nawiązywania dialogu z prawosławiem. Już w czasie trzeciego Kongresu postanowiono przesłać wyniki dotychczasowych prac poszczególnym Kościołom wschodnim z prośbą o wyrażenie opinii na ich temat, celem wytyczenia dalszym pracom Kongresów bardziej właściwych metod postępowania i lepszego porozumienia.

Analogiczny gest powtórzono przed szóstym Kongresem, przesyłając do czołowych przedstawicieli rosyjskiej teologii i hierarchii (m.in. do N. Afana-

²⁰ Por. L. Górka. *Dziedzictwo Ojców. Ekumeniczny charakter tradycji welehradzkiej*. Warszawa 1995 s. 39-45.

sjewa, N. Bierdiajewa, S. Bułgakowa, N. Głubokowskiego, A. Ilina, A. Kartaszowa, N. Łoskiego, E. Spektrowskiego) program obrad z prośbą o szczerą ocenę zawartych w nim zagadnień. W odpowiedzi otrzymano m.in. obszerny artykuł N. Afanasjewa na temat soborów powszechnych (ekumenicznych)²¹. Już chociażby te fakty dowodzą, że uczestnicy Kongresów Welehradzkich nie chcieli być li tylko stroną dającą i pouczającą, ale także stroną gotową brać, uczyć się i poddawać siebie samej ocenie partnera dialogu. W najbardziej ogólnym ujęciu postawa taka oznacza, że uczestnicy Kongresów przyjmowali perspektywę pójścia dalej w taki sposób, by odnaleźć się razem nieco bliżej i osiąść coś wspólnego prócz tego, co każdy posiada sam bez drugiego, a nawet przeciw niemu. Tego rodzaju postawę nie sposób nazwać nową, subtelniejszą taktyką prozelityzmu.

Na uwagę zasługują ponadto trzy stowarzyszenia ściśle powiązane z Kongresami. Pierwsze z nich to wspomniany wyżej Apostolat świętych Cyryla i Metodego pod ochroną Najświętszej Maryi Panny²². Propagowano w nim przede wszystkim apostołstwo modlitwy o jedność chrześcijan. Ponadto z uzyskanych składek członkowskich udzielano pomocy najbiedniejszym Kościołom lokalnym na Słowiańszczyźnie. Troską tą objęto głównie seminaria duchowne, biedne parafie, studentów teologii zarówno katolickich, jak i prawosławnych. Opieką otaczano również emigrantów rosyjskich. Znaczną pomoc przekazano patriarche moskiewskiemu Tychonowi oraz działaczom prawosławnym (A. Wisarionow, N. Kalikin, S. Wilinski, S. Polewoj i inni).

Drugie stowarzyszenie, pod nazwą Apostolat Jednoty²³, gromadziło księży zainteresowanych jednością chrześcijan. Statuty zalecają przede wszystkim modlitwę o jedność, studium zagadnień związanych z tradycją Kościoła wschodniego, organizowanie spotkań informacyjnych oraz propagowanie idei jedności wśród wiernych.

²¹ Tamże s. 45-58.

²² Myśl utworzenia Apostolatu świętych Cyryla i Metodego powstała u A. C. Stojana pod wpływem encykliki papieża Leona XIII *Grande munus* (1880), wprowadzającej kult Słowiańskich Apostołów wiary w całym Kościele. Strona formalna Apostolatu była wzorowana na modlitewnym Bractwie świętych Cyryla i Metodego, założonym przez słoweńskiego biskupa A. Slomškega (1851). Na terenie Polski wprowadzony został w diecezji krakowskiej, tarnowskiej, przemyskiej i lwowskiej. Po czwartym Kongresie w Welehradzie przeszczepiony został także poza obszar Słowiańszczyzny. Por. C i n e k. *Velehrad viry* s. 408-414; Z l á m a l. *Antonin Cyril Stojan* s. 61-63.

²³ Por. C i n e k. *Velehrad viry* s. 513; G ó r k a. *Dziedzictwo Ojców* s. 95-96.

I wreszcie trzecie stowarzyszenie, o nazwie Akademia Welehradzka²⁴. Założona podczas drugiego Kongresu (1909), miała charakter naukowo-badawczy. Przy jej organizowaniu zaangażowany był także przedstawiciel prawosławia rosyjskiego A. Malcev²⁵. Z chwilą założenia Akademii zastąpiono dotychczasowy kwartalnik „Slavorum Litterae Theologicae” nowym periodykiem pod nazwą „Acta Academiae Velehradensis”. W sumie ukazało się 18 tomów Akt Akademii, zawierających cenny zbiór materiałów porównawczych, godnych uwagi także ze względu na ich autorów (np. F. Cinek, S. Bułgakow, F. Dvornik, F. Grivec, J. Vajs, J. Vašica, B. Spačil i inni). Ob szersze rozprawy monograficzne wydawano ponadto w serii wydawniczej pt. „Opera Academiae Velehradensis”. Poza pracą wydawniczą Akademii Welehradzka skupiała sekcję teologów, którzy przygotowywali tematykę i materiały Kongresów, nawiązywali także kontakty z teologami prawosławnymi. Delegaci Akademii Welehradzkiej brali aktywny udział w zjazdach naukowych poświęconych problematyce Kościoła wschodniego, np. w Pradze (1929), w Palermo (1930) i w Syrakuzach (1931). W dowód uznania dla dorobku naukowego Akademii Welehradzkiej ministerstwo kultury i szkolnictwa Republiki Czechosłowackiej zaliczyło Akademię Welehradzką w poczet towarzystw naukowych (1931)²⁶.

Po Drugiej Wojnie Światowej przeprowadzono jeszcze dwa Kongresy (1946, 1947) o charakterze już tylko lokalnym. Idea kongresów welehradzkich jest kontynuowana współcześnie na terenie Stanów Zjednoczonych Ameryki w opactwie benedyktyńskim św. Prokopa w Lisle koło Chicago²⁷.

W podsumowaniu trzeba powiedzieć, że Kongresy w Welehradzie zdołały przełamać (i w tym ich znaczenie) głęboką nieufność w relacjach katolicko-prawosławnych w tamtych czasach, a jednocześnie zapoczątkowały nieśmiały jeszcze, prekursorski dialog uprawomocniony dopiero w poprzednim stuleciu.

²⁴ W pierwotnych zamierzeniach A. C. Stojan zdążył do założenia uniwersytetu cyrylo-metodiańskiego na wzór katolickich uniwersytetów zachodnich. Przy współpracy naukowców opracowany został szczegółowy jego profil naukowy i formacyjny. Rozpoczęto nawet zbiórkę pieniężną. Niestety trudności ze strony władz kościelnych i cywilnych uniemożliwiły zrealizowanie projektu. Niemniej Akademia Welehradzka zgromadziła wokół siebie wielu znakomitych slawistów, historyków i teologów. Por. Z l á m a l. Antonin Cyril Stojan s. 76-78.

²⁵ Zob. C i n e k. Arcibiskup Dr Antonin Cyril Stojan s. 665.

²⁶ G ó r k a. Dziedzictwo Ojców s. 96-98.

²⁷ Por. *Proceedings of the First Unionistic Congress*. Lisle 1956; *Proceedings of the Second and Third Unionistic Congress*. Lisle. 1960; Zob. także: P. E s t e r k a. *Toward Union: The Congresses at Velehrad*. „Journal of Ecumenical Studies” 4:1971 nr 1 s. 38-39; D. S t i e r n o n. *Lo studio dell'Oriente Cristiano sul piano scientifico e pastorale*. „Seminarium” 15:1975 nr 2 s. 376.

III. WARTOŚĆ EKUMENICZNA TRADYCJI WELEHRADZKIEJ

Nowe tendencje zbliżenia prawosławia z katolicyzmem, zaprezentowane w Velehradzie, zmierzały przede wszystkim do zmiany inercyjnych postaw katolickich wobec prawosławia, to znaczy do zmiany określonego sposobu myślenia i postępowania, który w toku historycznego rozwoju zdążył już stać się nawykiem²⁸.

Najważniejszym niewątpliwie źródłem tych postaw było wzmagające się zarówno w prawosławiu, jak i w katolicyzmie pragnienie jedności, dyktowane wolą Chrystusa, „aby wszyscy byli jedno”. Dążność tę umacniała świadomość zła, jakie stanowi podział, a którego skutki przejawiały się szczególnie w narodach słowiańskich. Stąd też w poczuciu odpowiedzialności akcentowano, że istniejące skłócenie chrześcijan stanowi zagrożenie dla chrześcijańskiej wiarygodności. Należy zauważyć, że rozpoczęta przed stu laty działalność Kongresów przypada na okres, gdy wrażliwość ekumeniczną w Kościele katolickim przejawiała nieliczna tylko grupa teologów i świeckich. Inicjatorzy Kongresów nie posiadali innych wzorów jedności poza praktykami uniatyckimi, znaczonymi prozelityzmem bądź też utopijnym pansławizmem.

Wzajemne zbliżenie zamierzano realizować przede wszystkim przez wskazanie takich elementów, które byłyby zdolne wskazać wzajemne braterstwo skłóconej konfesyjnie rodziny narodów słowiańskich. W ocenie uczestników Kongresów, zarówno katolickich jak i prawosławnych, najbliższą wszystkim Słowianom, choć niekoniecznie najważniejszą więzią, niosącą jednak z sobą głębokie implikacje ekumeniczne, była ich duchowa genealogia. Korzeniami swymi sięga postaci świętych Cyryla i Metodego, czczonych na Wschodzie i Zachodzie słowiańskim, jako świadków powszechnej jedności oraz jako symbol tej tradycji, która przedstawiała chrześcijan wschodnich i zachodnich w świetle zgody i pokoju.

Dzieło świętych Cyryla i Metodego przedstawia dla teologów welehradzkich wartość właściwego modelu jedności, sprawdzonej tysiącletnią prawie historią jedności wiary i miłości. Wyraźnie artykułowano, kreśląc wizję przyszłej jedności, że nie może być inna wspólnota chrześcijan jak tylko ta, którą ustanowił Jezus Chrystus i która rzeczywiście istniała w pierwotnym Kościele. Wskazywano także na wielką rolę Słowian w przywra-

²⁸ Zawarte w tym paragrafie treści zob. G ó r k a. *Dziedzictwo Ojców* s. 115-121.

caniu owej powszechnej jedności z tytułu ich cyrylo-metodiańskiego dziedzictwa oraz ze względu na to, że nie ponoszą oni odpowiedzialności za bezpośredni podział między Wschodem i Zachodem chrześcijańskim.

Przywołanie cyrylo-metodiańskiego modelu uniwersalnej jedności Kościoła skierowało prace teologów welehradzkich w kierunku poszukiwań elementów łączących wspólnoty Wschodu i Zachodu na płaszczyźnie eklezjologicznej. Już podczas pierwszego Kongresu stwierdzono, powołując się na myśl W. Sołowjowa, że wszystkie wysiłki zjednoczeniowe okazać się mogą iluzją i stanowić będą źródło nowego zła, jeżeli za wyjściową postawę nie uzna się więzi mistyczno-sakramentalnej, istniejącej już między Kościołem wschodnim i zachodnim, nierozdzielonych w swoim fundamencie dwóch części jednego Ciała Chrystusowego. W Velehradzie mówiło się dlatego o pojednaniu Kościołów, a nie o konwersji poszczególnych jednostek do Kościoła rzymskiego.

Przypominano również, że na obecnym etapie przygotowań jedności chrześcijan elementem integrującym postawę dialogu jest chrześcijańska miłość, która zdąża z natury swej do źródła wszelkiej miłości i jedności, jakim jest tajemnica Trójcy Świętej. Miłość wszczepiona jest w serce ludzkie przez samego Ducha Świętego. Stąd też upominano, że nie sprawą ludzi jest narzucanie więzi jedności na braci, lecz że sprawia to Duch Boży, działający w obu Kościołach. Analizując bliżej przejawy i postulaty tej miłości, podkreślano szczególnie dwa zasadnicze momenty znajdujące się u samych podstaw współżycia chrześcijańskiego. Pierwszym z nich jest zdolność przyznania się do własnych błędów, implikująca zarazem potrzebę szczerzej próśby o przebaczenie. Drugim zaś jest gotowość okazania zrozumienia oraz przebaczenia doznanych krzywd.

W Velehradzie wypracowano również wiele cennych myśli dotyczących zagadnień hermeneutyki teologicznej. Już wówczas stawiano sobie pytanie na temat sposobu wyrażania doktryny, oceny różnorodności formuł teologicznych i odmiennych schematów myślenia na Wschodzie i Zachodzie. Uprzedzając do soborowego Dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* postulowano, by dokonać rozróżnienia między samym objawionym depozytem wiary a jej sformułowaniem teologicznym.

Wymienione fragmentarycznie wartości ekumeniczne Kongresów należy uzupełnić o prace popularyzatorskie na temat jedności chrześcijańskiej, o szeroki apostolat modlitwy i cenne kontakty osobiste z prawosławnymi teologami i sympatykami ruchu welehradzkiego.

Warto zauważyć charakterystyczny dla całego ruchu welehradzkiego rys, a mianowicie to, że w pracach Kongresów nie dostrzega się pośpiechu i chęci przyspieszania biegu historii, inaczej – dążenia do jedności za wszelką cenę. W koncepcji welehradczyków jedność to również miejsce, którego nie da się niczym wypełnić dla bezpośredniej ingerencji Boga. Postawę tę uwybraźnił przejrzyście arcybiskup Ołomuńca L. Prečan: „Nadejdzie czas, kiedy świat uzna, że praca Kongresów nie poszła na marne, i zrozumie, że przygotowały drogę przyszłym czasom, czasom radośniejszym. My dzisiaj zbieramy to, co rozproszone, odnawiamy to, co zniszczone. Nadejdzie jednak pełnia czasów, kiedy Bóg swoją łaską przez miłość udoskonali nasze wysiłki i wypełni, a zranionemu ciału Kościoła da odpowiednie lekarstwo”²⁹. Dziś, z perspektywy stulecia prawie, dostrzegamy trafność tej profetycznej niemal wypowiedzi.

IV. EPILOG

Kongresy w Velehradzie, podobnie jak i dzieło świętych Cyryla i Metodego, uczą nas mądrości ziarna dobrego i zdrowego, które rzucone na społeczną glebę nie ginie, chociaż zdarza się, że musi zmartwieć na czas bardzo długi. Wypracowane w Velehradzie wartości ocalały w ludzkiej pamięci i zaowocowały otwarciem ekumenicznym współczesnego Kościoła. Po Drugiej Wojnie Światowej tradycja welehradzka odżyła z inspiracji ks. F. Dvornika w opactwie benedyktyńskim św. Prokopa w Lisle koło Chicago. Głos Velehradu obecny był także w interwencjach II Soboru Watykańskiego biskupów słowackich i czeskich (F. Tomašek, E. Necsey, A. Grutka, A. Lazík, A. Pobožný).

Dodać należy, że w wielu propozycjach ogólnych i szczegółowych Kongresów istnieją nie tylko dyskretne odpowiedniki, lecz także daleko idąca zbieżność z treścią Dekretu o ekumenizmie. Doniosłość prac Kongresów wyakcentował wyraźnie papież Jan XXIII w liście apostolskim *Magnifici eventus* (1963), wydanym z okazji tysięcletniej rocznicy przybycia na Morawy Apostołów Słowian. Papież podkreślił, że „właściwe osiągnięcia, które dojrzewały w Velehradzie ku pożytkowi wszystkich chrześcijan, dają nadzieję na lepsze czasy, w których można będzie kontynuować tak dobrze rozpoczęte dzieło pojednania”. To samo powtórzy nieco później papież Paweł VI w liście apostolskim *Antiquae nobilitatis* (1969) w tysięcsetną rocznicę śmierci św. Cyryla.

²⁹ Zob. *Acta IV Conventus Velehradensis*. Olomucii 1925 s. 228.

Podkreślić należy również i to, że Kongresy w Velehradzie zapoczątkowały w szerokich kręgach wiernych zainteresowanie dla odnowy życia chrześcijańskiego, przygotowały tym samym podatny grunt do przyjęcia myśli soborowej. Dlatego rozumiały staję się fakt, że Kościół ówczesnej Czechosłowacji zapoczątkował realizację uchwał Soboru u samych źródeł tradycji cyrylo-metodiańskiej, czyli w Velehradzie. Tutaj właśnie episkopat czeski i słowacki na czele z kard. F. Tomaškiem utworzył 13 V 1968 r. nowy organizm kościelny o nazwie Dzieło Odnowy Soborowej (*Dílo konvilové Obnovy*)³⁰. Inspirację czerpano z otwartej postawy abpa A. C. Stojana, którego duch pokory, modlitwy i wyczulenie na znaki czasu dostarczał konkretnego, ciągle aktualnego wzorca życia chrześcijańskiego.

Pełne uznanie dla obranych w Velehradzie zasad i kierunku działania odczytać można wyraźnie w dwóch podstawowych w tym względzie dokumentach papieża Jana Pawła II. Jest to zarówno list apostolski *Egregiae virtutis* (1980), ogłaszający świętych Cyryla i Metodego współpatronami Europy wraz ze św. Benedyktem, jak też czwarta encyklika *Slavorum Apostoli* (1985), będąca swoistego rodzaju „uniwersałem”, w którym słowiański papież przyznaje tradycji cyrylo-metodiańskiej należne jej miejsce i znaczenie w pojednaniu religijnym, kulturalnym i społecznym życia Europy. Przybywając zaś osobiście do Velehradu (1990), stwierdził wymownie: „Kamień węgielny europejskiej jedności znajduje się także tu, w Velehradzie [...] Tu, w Velehradzie, już w dobie nam współczesnej podjął to wezwanie arcybiskup ołomuniecki Antonin Stojan, inicjator znanych zjazdów unijnych, pierwszych kroków na drodze współczesnego ekumenizmu”³¹.

*

Podsumowując, należy stwierdzić, że Kongresy w Velehradzie reprezentowały pierwszą tego rodzaju i jedyną prekursorską formę ekumeniczną w dotychczasowych słowiańskich relacjach katolicko-prawosławnych. Wskazano w nich na wielorakość wzajemnych uwarunkowań, ale jednocześnie dostrzeżono możliwość wzajemnego zbliżenia się na drodze rzetelnego poznania się, przemiany wewnętrznej, a przede wszystkim na drodze chrześcijańskiej miłości.

³⁰ Por. *Hoffnungsvoller Neubeginn kirchlichen Lebens in der ČSSR*. „Herder Korrespondenz“ 22:1968 z. 7 s. 305.

³¹ Zob. *První návštěva papeže Jana Pavla II. v ČSFR – 21. a 22. dubna 1990*. „Evokace” – mimořádné číslo [Praha] 1990.

BIBLIOGRAFIA

- Ambros P.: Kam směřuje česká katolická církev? Velehrad: Refugium Velehrad-Roma 1999.
- Bagin A.: Apoštole Slovanů. Cyril a Metoděj a Velká Morava. Praha: Česká Katolická Charita 1982.
- Cinek F.: Velehrad viry. Duchovní dějiny Velehradu. Olomouc: Družina literární umelecká 1936.
- Chrzanowski T.: Il posto degli Slavi. „Il nuovo areopago” 4:1985 nr 4 s. 72-80.
- Drozd J.: Andreas Szeptycki. Metropolita Leopoliensis, praeses Academiae Velehradensis. „Acta Academiae Velehradensis” 18: 1947 s. 92-102.
- Dupuy B.: L'œuvre de de Mgr François Dvornik 1893-1975. „Istina” 23:1976 nr 2 s. 154-165.
- Esterka P.: Toward Union: The Congresses at Velehrad. „Journal of Ecumenical Studies” 4:1971 nr 1 s. 10-51.
- Górka L.: Dziedzictwo Ojców. Ekumeniczny charakter tradycji welehradzkiej. Warszawa: Wyd. Verbinum 1995.
- Święci Cyryl i Metody a pojednanie. Słowiańskie dziedzictwo w służbie jedności Kościołów i narodów. Warszawa–Lublin: Wyd. Księży Marianów 2001. Seria: Orientale Lumen 5.
- Griev F.: Idea cyrillo-methodějska. Na Velehradě: [brak wyd.] 1905.
- Vitae Constantini et Methodii versio latina, notis dissertationibusque de fontibus ac de theologia ss. Cyrilli et Methodii illustrata. „Acta Academiae Velehradensis” 17:1941 z. 1-2 s. 1-127 z. 3 s. 161-277.
- Konstantin und Method – Lehrer der Slaven. Wiesbaden: O. Harrassovitz 1960.
- Erlebnisse und Forschungsergebnisse. W: Cyrillo-Methodiana. Hrsg. von M. Hellmann, R. Olesch, B. Stasiewski, F. Zagiba, Köln–Graz: Böhlau Verlag 1964 s. 148-160.
- Santi Cirilo e Metodio apostoli degli Slavi e compatroni d'Europa. Roma: Urbaniana University Press 1984.
- Hruby V.: Stare Město – Velkomoravsky Velehrad. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1965.
- Leśny J.: Konstantyn i Metody. Apostołowie Słowian. Dzieło i jego losy. Poznań: Wyd. Św. Wojciecha 1987.
- Naumow A.: Pasterze wiernych Słowian: Święci Cyryl i Metody. Kraków: Wyd. Znak 1985.
- Pojsl M.: Velehrad. Stavebni pamatky byvaleho cisterciackeho kláštera. Velehrad: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1990.
- Studia z historii literatury i kultury Słowian. Red. B. Czapik-Lityńska, Z. Darasz. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego 2000.
- Środkowoeuropejskie dziedzictwo cyrilometodiańskie. Red. A. Barciak. Katowice: Wyd. Instytutu Górnos Śląskiego 1999.
- Urban J.: Zadanie katolicyzmu w Rosji. W: tenże. Katolicyzm a prawosławie. Kraków: Nakładem autora 1912 s. 1-22.
- Zlámal B.: Příručka českých církevních dějin. T. 1. Olomouc 1970 s. 5-21.
- Die Entwicklung der kyrillo-methodianischen Tradition in der tschechoslovakischen Geschichte. [W:] Das östliche Christentum. Hrsg. von H. Biedermann. H. 22: Konstantin-Kyryll aus Thessalonike. Hrsg. A. Salajka. Würzburg: Augustinus-Verlag 1969 s. 77-157.
- Antonin Cyril Stojan. Apoštol křestanske jednoty. Řím: Křestanská Akademie Roma 1973.

VELEHRAD – SYMBOL DER VERSÖHNUNG

100 JAHRE NACH DER GRÜNDUNG DER KONGRESSE VON VELEHRAD (1907-2007)

Zusammenfassung

Die Wurzeln der ökumenischen Öffnung der katholischen Kirche reichen um vieles weiter, als allgemein bekannt ist. Eine bedeutsame Initiative auf dem Gebiet der Versöhnung mit der orthodoxen Kirche im slawischen Raum stellten die Kongresse von Velehrad dar, die auf Anregung mährischer Priester und Theologen organisiert wurden.

Die Aufgaben, die die Organisatoren diesen Kongressen gaben, bestand vor allem darin, den katholischen und orthodoxen Theologen in den slawischen Ländern die gegenseitige Begegnung und einen objektiven Meinungsaustausch möglich zu machen und gleichzeitig ein besseres Verständnis, höhere Wertschätzung und die Belebung der christlichen Liebe zu erreichen.

Die gegenseitige Annäherung sollte vor allem dadurch erreicht werden, dass man Elemente aufzeigte, die in der konfessionell zerstrittenen slawischen Familie das Bewusstsein gegenseitiger Brüderlichkeit zu wecken imstande waren. In der Einschätzung der Kongressteilnehmer, sowohl der katholischen als auch der orthodoxen, stellte die gemeinsame geistige Genealogie das allen Slawen nächste, wenn auch nicht unbedingt wichtigste Band dar. Seine Wurzeln reichen bis auf die Gestalten der hl. Kyrill und Method zurück, die im slawischen Osten wie auch im Westen gleichermaßen als Zeugen der universalen Einheit und Symbol dieser Tradition verehrt und von den östlichen und westlichen Christen in gleicher Weise als Vorbilder der Eintracht und des Friedens dargestellt werden.

Zusammenfassend darf festgestellt werden, dass die Velehrader Kongresse die erste derartige und die einzige bahnbrechende ökumenische Form der bisherigen slawischen katholisch-orthodoxen Beziehungen gewesen sind. Sie weisen auf die Mannigfaltigkeit der gegenseitigen Bedingungen hin, zeigen aber auch, dass gegenseitige Annäherung möglich ist auf dem Wege redlichen gegenseitigen Sich-Kennenlernens, innere Bekehrung und vor allem auf dem Wege der christlichen Liebe.

Zusammengefasst von Leonard Górka SVD

Ślowa klucze: tradycja cyrylo-metodiańska, uniwersalizm, pojednanie, prawosławie.

Schlüsselwörter: die Kyrill-Method-Tradition, Universalismus, Versöhnung, Orthodoxie.

Key words: Cyrillo-Methodian tradition, universalism, reconciliation, Orthodoxy.